

A háború képe a Hadi és más nevezetes történetek, valamint a Magyar Hírmondó hasábjain a 18. század végén

Nagy-L. István

Magyarságkutató Intézet, Budapest

KIVONAT

A tanulmány a korai magyar sajtótörténet fontos szereplőjével, a *Hadi és más nevezetes történetek*, átnevezését követően *Magyar Hírmondó* című hírlapjával foglalkozik. A klasszikus hírlapként működő újságot a török háború alatt alapította két kiváló, Bécsben élő magyar értelmiségi, Görög Demeter és Kerekes Sámuel. Mögöttük azonban ott állt a bécsi magyar kör több kiemelkedő felvilágosult reformer patrióta egyénisége, Széchenyi Ferenc, Festetics György és Teleki Sámuel anyagi támogatása is.

Az újság a magyar nemesi reformer csoport szócsöveként működött, témái között a kiemelt fontosságú katonai ügyeken túl politikai, gazdasági és irodalmi kérdések is megtalálhatók.

A tanulmány a hírlap katonai híradásait veszi szemügyre és ezen keresztül a magyar „nemzeti ébredés” időszakának egyik fontos kérdését, a magyar vitézség szerepét mutatja be. A híradásokban fontos szerepet játszanak a levelek, amelyeket a harctérről írtak a szerkesztőségbe.

A francia háború menetében bekövetkezett változások az újság tematikájában is szerkezeti átalakulást indítottak el. A harcok egyre közeledtek a magyar határhoz, így a háborús erőfeszítések mellett egyre inkább a honvédelem szerepe került előtérbe.

Az újság a magyar nemzet haladásának, jólétének szolgálatában állt és működött fennállása egész idején.

KULCSSZAVAK: francia háborúk, Magyarország, Habsburg Monarchia, sajtótörténet, nemzeti ébredés, honvédelem, felvilágosult patrióta reformerek

A Hadi és más nevezetes történetek és a Magyar Hírmondó helye a korai magyar sajtótörténetben

A magyar sajtó kezdetei a 18. század elejére nyúlnak vissza. A *Mercurius (Veridicus ex) Hungaricus* 1705-ben indította Rákóczi, főként azzal a céllal, hogy a külföldet tájékoztassa a magyarországi eseményekről. A lapból 1705 és 1710 között ugyan mindössze hét számot adtak ki, jelentőségét – minthogy az első magyar újság – nem becsülhetjük le. A szatmári békét követően egyre inkább érezhető lett az igény a magyarországi sajtóra. A török háború (1788–1791) alatt megjelent bécsi hírlap (*Die neuaufgestandene Fama, aus Ungarn und Türken oder Relation dem jetzmähingen Türcken-Kriege*) 1716-ban mindössze négy számot ért meg,¹ Bél Mátyás próbálkozása, a *Nova Posoniensia*² (és társlapja a *Syllabus Rerum Memorabilium*³) is alig egy évig létezett 1721 és 1722 folyamán. Sikeresebb próbálkozásnak bizonyult a Budán kiadott (*Wochentlich zweymal neu-angekommender*) *Mercurius*, amely 1731 és 1738 között⁴ folyamatosan megjelent.

Az első hosszán és folyamatosan megjelenő újság, a Pozsonyban kiadott *Pressburger Zeitung* 1764-ben látott napvilágot, és egészen 1929-ig létezett.⁵ A 18. század folyamán nyolc mellékklappal (*Der Freund der Tugend*, Pozsony, 1767–1768⁶; *Der Vernünftige Zeitvertreiber*, Pozsony, 1770⁷; *Pressburgisches Wochenblatt*, Pozsony, 1771–1773⁸; *Hungarische Vermischte Nachrichten*, Pozsony, 1773–1774⁹; *Historisch-kritisch-moralische und politische Beyträge*, Pozsony, 1783¹⁰; *Lesekabinet*, Pozsony, 1791¹¹; *Beylage zur Pressburger Zeitung*, Pozsony, 1794–1806¹²; *Allgemeine Deutsche Theater Zeitung*, Pozsony, 1798–1799¹³) is próbálkozott a kiadó, amelyek rövidebb-hosszabb ideig éltek. Az 1770-es években Bécsben egy

1 Busa 1986a, 194.; Busa 1986b, 565.

2 Busa 1986a, 200–201.; Busa 1986b, 565.

3 Busa 1986a, 270–271.; Busa 1986b, 565.

4 Busa 1986a, 316. Busa Margit megjegyzi, hogy Réz Henrik szerint 1730 és 1739 között jelent meg a lap. Réz Henrik egy munkán belül is több adatot közöl: Réz 1935, 6–7. 1731-es indulást, 9. 1731 és 1739 közötti, végül 75. 1730 és 1739 közötti megjelenést ír. Busa Margit 1731 és 1738 közötti lapszámokat közölt bibliográfiájában.

5 Busa 1986a, 235–238.; Busa 1986b, 565–627.

6 Busa 1986a, 73–74.

7 Busa 1986a, 307.; Busa 1986b, 565.

8 Busa 1986a, 238.; Busa 1986b, 565.

9 Busa 1986a, 113.; Busa 1986b, 565.

10 Busa 1986a, 101–102.; Busa 1986b, 566.

11 Busa 1986a, 148.; Busa 1986b, 570.

12 Busa 1986a, 30.; Busa 1986b, 572–578.

13 Busa 1986a, 5–6.; Busa 1986b, 574–575.

német (*Allernädigst Privilegirte Anzeigen*, Bécs, 1771–1776¹⁴) és egy latin (*Ephemerides Vindobonenses*, Bécs, 1776–1785¹⁵) nyelvű lapot is elindítottak, de egyik sem maradt meg tartósan. Az újságkiadás ötlete azonban nemcsak az ország igazgatási központjaiban, Bécsben és Pozsonyban merült fel, hanem Temesváron is. Két próbálkozást ismerünk az 1770-es évtizedből (*Intelligenz-Blatt*, Temesvár, 1770¹⁶; *Temeswarer Nachrichten*, Temesvár, 1771¹⁷), amelyek rövid életűek maradtak. Érdekes, hogy a következő évtizedben is próbálkoztak Temesváron újságkiadással (*Temeswarer Zeitung*, Temesvár, 1784;¹⁸ *Temeswarer Merkur*, Temesvár, 1787¹⁹), de ezeket szintén nem kísérte siker.

A jozefinista évtized új fejezetet nyitott a magyar sajtótörténetben, mivel Pozsonyban Rát Mátyás szerkesztésében 1780. január 1-én megjelent az első magyar nyelvű újság, a *Magyar Hírmondó* (Pozsony, 1780–1788).²⁰ Az anyanyelvű újságra egyértelműen egyre nagyobb igény mutatkozott. A *Magyar Hírmondó* mellett 1783-ban Pozsonyban megjelent az első szlovák nyelvű lap is (*Presspurské Nowiny*, Pozsony, 1783–1787²¹), amelyet 1786-ban a *Magyar Kurír* (*Magyar Kurír*, első szám Pozsony, azt követően Bécs, 1786–1834)²² követte, amely az első hosszabb távon megjelent magyar nyelvű lapnak bizonyult. Az évtized két meghatározó jelentőségű magyar nyelvű lapja szerkesztői és szerzői gárdájában is sok ponton kapcsolódott egymáshoz. Az első, kifejezetten irodalmi témájú lap, a *Magyar Músa* (Bécs, 1785–1787, Pozsony, 1787–1788, Bécs, 1788–1789)²³ e két hírlap társlapjaként működött.²⁴

Magyar szempontból különösen jelentős fejlemény, hogy Pest és Buda központi szerepének erősödését figyelhetjük meg a sajtótörténetben is. Német (*Pester Wochenblatt*, Pest, 1785²⁵, *Der neue Kurier aus Ungarn von Kriegs- und Staatssachen*, Pest, 1788–1799²⁶, *Ofner und Pester Frag- und Kundschaftsblatt*, Pest, 1789²⁷), magyar (*Magyar Merkurius*, Pest, 1788–

14 Busa 1986a, 125–126.; Busa 1986b, 565.

15 Busa 1986a, 58–59.; Busa 1986b, 565.

16 Busa 1986a, 114.; Busa 1986b, 565.; Berkeszi 1900, 56.

17 Busa 1986a, 279.; Busa 1986b, 565.

18 Berkeszi 1900, 57.

19 Busa 1986a, 279.; Busa 1986b, 565.; Berkeszi 1900, 57.

20 Busa 1986a, 158–159.; Busa 1986b, 566–568.

21 Busa 1986a, 239.; Busa 1986b, 567–568.

22 Busa 1986a, 160–165.; Busa 1986b, 567–595.

23 Busa 1986a, 165–166., 233–243.; Busa 1986b, 567–569.

24 Nem tartozik szorosan a tárgykörhöz, de említést érdemel az első két magyar nyelvű irodalmi folyóirat, az egymást időben kiegészítő *Magyar Muséum* (Kassa, 1788–1792, szünetelt 1790-ben, Busa 1986a, 166–167.; Busa 1986b, 568–571.) és az *Orpheus* (Kassa, 1790.; Busa 1986a, 212.; Busa 1986b, 570–571.) is.

25 Busa 1986a, 224.; Busa 1986b, 567.

26 Busa 1986a, 195–196.; Busa 1986b, 568–575.

27 Busa 1986a, 206–207.; Busa 1986b, 569.

1789²⁸) és latin (*Ephemerides Budenses*, névváltozata: *Ephemerides Politico-Litterariae*, Pest) 1790–1793²⁹) nyelven is próbálkoztak lapkiadással, amelyek ugyan nem bizonyultak hosszú életűnek, de jól mutatták, hogy az ország központjának szerepét a jövőben az ikerváros veszi át. Szintén jelentős fejlemény, hogy Erdélyben is megjelent az első német nyelvű (*Siebenbürger Zeitung* 1784–1786³⁰), majd hamarosan az első magyar nyelvű hírlap (*Erdélyi Magyar Hír-Vivő*, Kolozsvár, 1790³¹) is.

A hírlapokat érintő társadalmi igény szerencsés módon egybeesett II. József 1781. június 11-én kibocsátott cenzúrendeletével. A sajtó cenzúrája ezáltal állami kézbe került, és a korábbinál sokkal megengedőbb szabályozás lépett érvénybe. A legfontosabb változás a kritikai írások megjelenésének engedélyezése. Ismert II. József sajtóhoz való hozzáállása, miszerint engedélyezte a személyét érintő kritikákat. Az állam, a jó erkölcs és a vallás bírálata azonban továbbra is tilos maradt.

A sajtó szerepének átalakulását mutatja az újságok tartalmi átalakulása. Míg a század elején Rákóczi a külföld tájékoztatásának, illetve az események saját interpretációjának közlési céljával indította útra újságját, addig a század utolsó harmadában a hírlapi jelleg, tehát a tájékoztatás lépett előtérbe. A jozefinista évtizedben ez a tartalmi skála tovább bővült újabb elemekkel. Az első ilyen elem a politikai újságírás, amely leginkább a szerkesztő és a szerzők politikai álláspontját tükrözték, természetesen a korszak cenzúraviszonyai közepette. Az 1780-as évtized derekára jellemző módon a *Magyar Hírmondó*, különösen Szacs vay Sándor szerkesztői ténykedése idejében a jozefinista reformok szinte feltétlen hívének számított. Cikkeiben az uralkodó intézkedéseinek támogatójaként lépett fel annak ellenére, hogy az évtized közepétől az újság célközönségét alkotó nemesség egyre kisebb számban támogatta az uralkodót. A lap szerkesztése körüli problémák sora, az olvasói levelek elmaradása jól mutatja, hogy a lap tartalma nem felelt meg az olvasói igényeknek. Szacs vay a felvilágosodás híveként lépett fel, támogatta az uralkodói rendeleteket, olykor még a hírlapi jelleg rovására is.

Az 1780-as évtized utolsó éveiben az országban jelentősen nőtt az elégedetlenség. Az uralkodó rendeleteivel szemben kezdetben inkább csak halogatással, később viszont már egyre aktívabban fellépő nemesség szépen lassan átrendezte a politikai helyzetet. Emellett a nemzetközi események, főként a németalföldi felkelés, az angol belpolitika és a franciaországi történések iránti kíváncsiság együttesen hatott a *Magyar Kurír* és a *Magyar Hírmondó* hangvételére. A jozefinizmus támogatása elhalkult, a hangsúlyt a belföldi és külföldi hírek vették át. A *Magyar Kurír* előfizetői száma 1788 és 1790 között 800-ról 1200-ra növekedett, ez egyértelműen a megnövekedett politikai aktivitást és a hírekre való éhséget mutatja.

28 Busa 1986a, 165.; Busa 1986b, 568–569.

29 Busa 1986a, 55.; Busa 1986b, 565.

30 Busa 1986a, 258.; Busa 1986b, 567–568.

31 Busa 1986a, 60.; Busa 1986b, 569.

A Hadi és más nevezetes történetek alapítása és szerkesztői

II. József külpolitikájában nem indított el alapvető változást a korábbi irányvonalhoz képest. Wenzel Anton Fürst von Kaunitz poroszellenes, Szilézia visszaszerzését célzó szövetségi rendszerét alapvetően nem változtatta meg.³² Mivel az egyre hatalmasabb belső bajoktól szenvedő Franciaországra egyre kevésbé lehetett számítani, az uralkodó figyelme az oroszok felé fordult, ami 1787 májusában szövetséghez, majd az év végén a törökellenes háború megindításához vezetett. Habár a hivatalos hadüzenetet csak 1788. február 9-én adták át, a csapatösszevonások és egyes hadműveletek már korábban megindultak.³³

A török háború komoly próbatételt jelentett II. József állama számára. Az uralkodó több hadseregreformot is végrehajtott, soha nem látott tömegű katonát ki tudott állítani, igazán alkalmas vezetők híján a háború első éve kisebb részsikereken túl alapvetően kudarcot hozott. II. József személyesen állt szeretett hadserege élére, de hadvezéri talentum és megfelelő tanácsadók nélkül még a sokkal elmaradottabb török hadsereg ellen sem lehetett sikeres. Az 1788-as hadjáratok mellékhadszínterein aratott jelentős sikerek ellenére a társadalom kudarcként élte meg a háború első évét, részben a főszerep passzivitása miatt, részben a Karánsebes mellett 1788. szeptember 21-ről 22-re virradó éjszaka elszenvedett katasztrófa miatt.

Az egyébként is népszerűtlen háború kudarcai és terhei olyan folyamatokat indítottak el, amelyekkel II. József nem tudott megbirkózni. A leglátványosabb ezek közül az 1789-es osztrák németalföldi felkelés, de a legveszélyesebb kétségkívül a magyarországi helyzet volt. Az elégedetlenkedés a háborús adóterhek és II. József belpolitikája mellett az uralkodó módszerei miatt is egyre fokozódott. A magyar társadalom politikailag aktív vezetői nem zárkóztak el a reformoktól, de irányuk és gyorsaságuk miatt már ők is szembe fordultak II. Józseffel, noha az évtized elején még buzgó támogatói voltak. Csupán néhány elvakult híve maradt meg az uralkodó hűségén, de a társadalom szintjén még ezek hangja is elhalkult.

Az évtized végére lényegében a teljes magyar társadalom szembe fordult az uralkodóval. A helyzet veszélye abban állt, hogy az egyes csoportok – a mindenféle reform elől elzárkózók, a mérsékelt reformot nem ellenzők és az egykori jozefinisták – egyre aktívabban működtek együtt. Az ellenállás a vármegyék szintjén bontakozott ki, és leginkább az uralkodói parancsok elszabotálásában öltött testet. A vármegyék felvették a kapcsolatot egymással, hogy összehangolják tevékenységüket. A másik oldalon a szerveződő ellenzék néhány vezetője titkos kapcsolatot épített ki a porosz udvarral.³⁴

32 Kaunitz államminisztersége alatt a Habsburg Monarchia 1744-ben és 1756-ban is sikertelen háborút indított Szilézia visszaszerzéséért, s e törekvés a század későbbi időszakában is fontos szerepet kapott.

33 Criste 1904, 149–156., 159. A háború történetének összefoglalása magyar nyelven: Lázár 2015, 94–95.

34 A magyarországi helyzetről összefoglalóan: Gergely 2005, 125–132.

Érdeemes megvizsgálunk az 1780-as évtized vége nemesi-nemzeti ellenzéki mozgalomnak alkotóelemeit, mivel ők adták az a *Hadi és más nevezetes történetek* célközönségét és olvasóbázisát.

Az ellenzékiek legnagyobb létszámú csoportját a Mária Terézia korának viszonyait visszaállítani kívánók alkották. A hagyományos nemesi ellenzékiesség talaján álló nemesi tömegek számára azonban ez már csak minimumként fogalmazódott meg, mivel ők is szertették volna visszanyerni Magyarország számára legalább a belügyek területén a korábbinál nagyobb mértékű önrendelkezés jogát. Kisebb, de korántsem elhanyagolható csoportot képeztek azok a nemesek, akik a felvilágosodás talaján állva szerettek volna mérsékelt reformokat bevezetni. Többségük egykor II. József hívének számított. A harmadik, létszámában messze a legkisebb csoportot rendi állásuktól függetlenül a felvilágosult értelmiségiek alkották. Többségük egykori jozefinista volt, aki a reformer nemesekhez hasonlóan elhagyta az uralkodót.

Az a két magyar nyelvű hírlap, amely ebben az időszakban megjelent, egyaránt a reformok hívének mutatkozott, a *Magyar Kurír* szerkesztője, Szacsavay Sándor, a buzgó jozefinista értelmiségi, lapjában azonban – érezve a politikai klímát – ekkor a hírlapi jelleg irányába mozdult el az uralkodó támogatása helyett. A pozsonyi *Magyar Hirmondó* 1788-ban megszűnt, helyette a pesti *Magyar Mercurius* kezdte meg rövid életű működését, de egyelőre a hivatalos kiadványok tartalmának közlésére szorítkozott, a szerkesztők álláspontja kevésbé tükröződött. A hírlappiacról tehát hiányzott egy magyar nyelvű, hazafikat, tehát a nemesi-nemzeti ellenzékét megszólító újság.

A 18. század felében Bécsben alakult ki egy olyan magyar szellemi központ, amely meghatározó jelentőséggel bírt az ország hosszú távú jövőjét illetően. A Mária Terézia által alapított Theresianumban és a Magyar Nemesi Testországban, illetve több más bécsi iskolában jelentős számú magyar tanult. Egy részük az iskola befejezését követően itt vállalt hivatalt, vagy egyszerűen itt talált magának munkát. A főnemesség szintén nagyobb arányban fordult meg a császárvárosban, mint azelőtt bármikor. Nem véletlen tehát, hogy a 18. század második felében a legpezsgőbb magyar szellemi élet Bécsben zajlott. Ez a kör korántsem csak az arisztokratákat foglalta magában. Az udvari hivatalok személyzete, az arisztokraták titkárai, könyvtárosai, nevelők, tanárok, gárdisták, hivatalnokok tartoztak ide. Különösen kiemelkedett ebből a Széchenyi Ferenc névvel fémjelezhető kör, amely a felvilágosult reformok híve volt, ugyanakkor hazáját is méltó módon szolgálta. Többségük kezdetben II. József híve volt, de látva, hogy az uralkodó a reformokat a magyar alkotmányosság teljes mellőzésével vezette be, elfordult támogatásától.

Ebben a helyzetben egy kiváló értelmiségi, gróf Kollonich László nevelője, Görög Demeter kezdeményezésére és munkája révén kezdődött meg egy új, bécsi, magyar nyelvű hírlap előkészítő munkája.

Görög Demeter (Hajdú-)Dorogon született 1760. november 4-én egy erdélyi származású, 1650-ben II. Rákóczi Györgytől nemességet kapott családban, amely ekkorra már a Hajdú Kerület társadalmának egyik vezető családjának számított. Görögkatolikus vallása

ellenére iskolái sorát a Debreceni Református Kollégiumban kezdte, majd egyháza kapcsolatai révén Ungváron, majd Nagyváradon tanult, végül a bécsi egyetemet végezte el. Bécsbe kerülését követően tanulmányai költségét magántanítói munkából fedezte, magyar családok gyerekeit tanította.³⁵ Már ekkoriban kapcsolatba került a bécsi magyar felsőbb körökkel, ennek ellenére 1787-ben a Magyar Udvari Kancelláriánál nem kapott állást. Azonban mégis Bécsben maradt, mert Kollonich Miksa nevelőként alkalmazta László fia³⁶ mellett, és tovább mélyítette ismeretségeit. A tehetséges fiatalemberre többen felügyeltek, hiszen hírlapalapítási terveire sikerült megnyernie kenyéradóján és Festetich Györgyön kívül a bécsi magyar társaság két tekintélyes alakját, gróf Széchényi Ferencet és gróf Teleki Sámuel is.

Az induló hírlap másik szervezője és leendő szerkesztője, a református Kerekes Sámuel 1760 körül született (Kiskun-)Halason, szintén a Debreceni Református Kollégiumban tanult, majd Bécsbe került nevelőnek a Dobozy családhoz.³⁷ Göröggel feltehetően már Debrecenben megismerkedtek, de Bécsben a magyar társaságban mélyülhetett el ez az ismeretség, a hírlap kiadásának megszervezéséhez együtt láttak hozzá 1789 elején. A lap cikkírói közül kiemelkedik Hajnóczy József, aki – mivel nemesség híján II. József halála után tovább nem tölthette be Szerém vármegye alispáni tisztségét – állás nélkül maradt, részben újságírói munkából tartotta fent magát. Közvetett adataink vannak arra vonatkozólag, hogy a francia forradalom eseményeiről 1790 és 1792 között az ő tollából származnak a lapban megjelent tudósítások.

A *Hadi és más nevezetes történetek* hírlap kiadásának előzetes szervezési munkálatairól mindössze annyi információnk van, hogy 1789 első felében, feltehetően április 27-e körül³⁸ a szerkesztők kiadtak egy felhívást, és nekiláttak az előfizetők toborzásához. A hírlap mögött – korábbi alapításokkal ellentétben – ezúttal nem egy kiadó nyomdász állt, hanem egy támogatói kör, nevezetesen a gróf Széchényi Ferenc nevével fémjellezhető bécsi magyar társaság. A támogatás formája a közvetlen pénzadomány mellett előfizetések jegyzése volt. A szervezési és szerkesztési munkálatokból a két szerkesztő egyaránt kivette a részét. Mivel az egyes cikkek esetén a szerzőt nem jelölték, így csak közvetett információk állnak rendelkezésünkre a szerzőket illetően. A későbbiekben viszont már munkamegosztásról vannak adataink, miszerint Görög Demeter inkább a szervezési feladatokat látta el, a lap szerkesztése és a cikk megírása pedig Kerekes Sámuel feladata volt. Az első lapszám dátum nélkül, 1789. július 3-án vagy július 7-én jelent meg.³⁹

35 Márton 1934, 7–9.; Zvara 2016, 17–22.

36 Nagy-L. 2020, 201–202. Kollonich Miksának egyetlen fiát ismerik a genealógiai munkák, Miksát (1799–1874). László születési és halálzási ideje ismeretlen.

37 Zvara 2016, 56–58.

38 HMNT 1. szakasz, 1789. július 3. Bé-vezetés I.

39 HMNT 1. szakasz, 1789. július 3. Bé-vezetés XVI. szerint: „Ma, az az 3dik Jul”. Kókay György szerint július 7-én jelent meg az első szám. Kókay 1979, 125.

A Hadi és más nevezetes történetek szerkezete és módszerei

Az 1789 derekán útjára induló hírlap szövegének gerincét a katonai eseményekről szóló tudósítások tették ki. Ezen kívül fontos szerepet kaptak a bécsi uralkodói udvarról szóló hírek. A hírlap szerkezete idővel változott, egyre növekvő hangsúllyal és terjedelemben foglalkoztak külföldi hírekkel, belföldi tudósításokkal, illetve irodalmi témákkal. A későbbiekben jelentős szerepet kapott a gazdaság, ennek különböző ágai: csatornaépítés, mezőgazdaság, bányászat.

A katonai eseményeket Görög és Kerekes korszerű módon, saját maguk által írt szövegeken keresztül mutatták be. A forrásokra is gyakran történt utalás, hivatkoznak hírhozókra, futárookra, kurírokra, levelekre, de külföldi lapokban megjelent tudósításokra is. Érdekes módon a hivatalos jelentésekre gyakrabban, de a *Wiener Zeitung*ban megjelent szövegekre nagyon ritkán utalnak.

A hírek forrásainak hátterében a hírlap támogatói körét feltételezhetjük. A kezdetektől fogva nagy hangsúlyt fektettek a széles levelezői kör kialakítására, hogy a tudósítások első kézből juthassanak el az olvasóhoz. Ebben minden bizonnyal komoly segítséget kaptak Görögök a támogatóiktól. Sajnos név nélkül jelentek meg a tudósítások, így az elszórt adatok alapján következtethetünk a levelezők személyére. Az bizonyos, hogy gróf Festetics György levelezett a hírlap szerkesztőivel, az ő tollából több levelet közöltek. Rajta kívül egyedül gróf Erdődy Sándort, gróf Erdődy János horvát bán fiát sikerült azonosítani a levelezők közül, aki apja huszárezredében szolgált főhadnagyi és másodkapitányi rangban a török háborúban. Rajtuk kívül legalább 6–8 olyan levelezővel találkozunk, akiktől rendszeresen került be a kiadott lapba szöveg. Érdekes módon a levelezők többsége huszáregységnél szolgált, de sok esetben még ez sem deríthető ki, mivel sokszor csak a levél elküldésének helyét jelölik meg a szövegben.

A segítség másik formája, hogy a támogatói kör tagjai rendelkezésre bocsátották a hozzájuk érkezett leveleket, hogy abból érdekes részleteket közölhessenek az újságban. Ilyen eset volt az 1789. augusztus 7-i számban egy bizonyos „Orosz Regimentyebéli Zászlótarató Fenyvessy Urnak ... egy nagy érdemü Urhoz” érkezett levele, amelyben a hadifogságba esett katonákról, tisztekről ír. A levelet küldő „Fenyvessy Ur” az akkor a 31. gyalogezredben szolgáló Fenyvessy János volt, aki 1766 körül született a csehországi Linenau (ma Lindava) községben, feltehetően katona apától. A nagyszombati II. József-féle katonai alapítványi házban⁴⁰ tanult, ahonnan a 31. gyalogezredbe került kadétnak, 1788-ban zászlósi előlép-

40 Feltehetően a nagyszombati invalidusházhoz kapcsolódó alapítványról lehet szó, mivel apja 1782-ben kérte, hogy fiát vegyék fel a bécsújhelyi Akadémiára, de erre a gyerek életkora miatt nem kerülhetett sor. Eredetileg a Ferdinánd főherceg-gyalogezred fiúnevelő intézetébe vették fel Pozsonyba, de végül ehelyett az Orosz-gyalogezredbe vezényelték kadétként. Apja a következő évben megpróbálta kieszközölni, hogy vegyék fel a hadmérnök akadémiára, de ez sem sikerült. HKR 1782 G 2655, 6091, 6415; HKR 1783 G 927.

etésben részesült, 1791-ben áthelyezték az 1. oláh határőrezredbe, majd 1793-ban a 35. gyalogezredbe, 1794-ben alhadnagyi, 1798-ban főhadnagyi előléptetésben részesült, majd 1804 végén kidaszították a hadseregből. További sorsa ismeretlen.⁴¹ Apja Fenyvessy Salamon alhadnagy 1724 körül született Szegeden, 30 évnyi szolgálat után 1771-ben léptették elő alhadnaggyá a Nauendorf-huszárezredben, majd 1778-tól haláláig, 1800-ig a német Arcièren Gárdában szolgált gárdistaként.⁴² Sajnos nem sikerült összeköttetést találni Fenyvessy és a Széchényi-kör bármelyik tagja között, de elképzelhető, hogy a „nagy érdemű Úr” nem más, mint Fenyvessy Salamon gárdista, esetleg Festetics György, aki számos ponton megismerhette őt, többek között a Magyar Nemesi Testőrségben végzett szolgálata alatt.

A hírlap első, dátum nélkül megjelent száma egy rövid bevezetőt követően teljes egészében a török háborúval foglalkozik. A bevezetőben a szerkesztők meghatározták munkájuk célját: „a’ Magyar nyelvnek pallérozása és a’ tudományoknak Hazánkban lehető előmozdítása.” Figyelemreméltó, hogy programjukként a hírlapi forma ellenére nem a tájékoztatást jelölték meg, hanem a nyelv fejlesztését és a tudományok művelésének előmozdítását. Ez a cél alapjaiban határozta meg a *Hadi és más nevezetes történetek*, majd a *Magyar Hírmondó* működését. „A’ mostani Török Háborúnak eredete” címet viselő első, egész lapszámot kitevő cikkben a szerző rendkívül világosan és szókimondóan írja le a háború előzményeit, majd a következő számokban az 1788-as hadjáratok rövid történetét. Már itt megjelenik a háborús leírások egyik fő jellegzetessége, a magyarok szerepének erőteljes hangsúlyozása. Érdekes módon az egyik első ilyen adat de Vins táborszernagy Győr melletti, révfalui születéséről ad számot, amely a források alapján ugyan téves⁴³, ám ennek ellenére a táborszernagy magyar kötődése kétségtelen.

A hadiesemények tárgyilagos leírásai végén minden esetben ott találjuk a magyar vonatkozásokat: elesett, megsebesült, dicséretben részesült, kitüntetett és előléptetett tisztet és tábornokokat. A hírlap első éveiben haditechnikával foglalkozó cikkeket is közreadtak, a képmellékletek pedig magyar ezredek egyenruháit mutatták be, még néhány rövidebb ezredtörténetet is olvashatunk. Az első néhány hónapban a török háború eseményeit bemutató írások erősen túlsúlyban voltak, de lassan újabb hírtípusok is megjelentek: először a nemzetközi diplomáciai és politikai életről, majd a magyar belpolitikáról.

A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* hadi tudósításain keresztül a katonai erények bemutatására törekedett, amit a magyar részvétel erőteljes hangsúlyozása egészített ki. Emögött azonban nem a II. József – Magyarországon meglehetősen népszerűtlen – török

41 MLST Karton 2717, 31. gyalogezred, 1783-as mustra; MLST Karton 3190, 35. gyalogezred, 1802-es mustra, MLST Karton 3194, 35. gyalogezred, 1806-os mustra. Feltehetően testvére volt a 34. gyalogezredben szolgált Fenyvessy József, aki 1795 végén főhadnagyként véletlenül saját lövésétől halt meg (MLST Karton 3077, 34. gyalogezred, 1796-os revízió).

42 MLST Karton 7621, 8. huszárezred, 1772–1776-os mustra; MLST Karton 7622, 8. huszárezred, 1777-es mustra; Paskovits 1914, 222.

43 HMNI 1. szakasz, 1789. július 3. XV. A mustraadatok alapján Mantovában született: MLST Karton 1184, 16. gyalogezred, 1767-es mustra; MLST Karton 3384, 37. gyalogezred, 1787-es mustra.

háborúja, vagy az uralkodó iránti rajongást találunk, hanem annak a társadalmi közegnek igényét, amely számára a hírnap készült, illetve szerkesztők és a mögöttük álló kör hazafiúi elkötelezettségét, amely a magyar katonai erények bemutatásával a nemzeti öntudat erősítését szolgálta. Különösen a francia háború⁴⁴ idejéből rendkívül sok egyéni hőstettet, kisebb-nagyobb csoportban megívott ütközet leírását, magyar tisztek és tábornokok sike-reit olvashatjuk.

A francia forradalom eseményeiről az első években legtöbb esetben leíró jelleggel, de néha visszafogott szimpátiával írtak a szerzők. A francia események mellett egyre több nemzetközi hírt, köztük kiemelten sok angol parlamenti tudósítást közöltek, érdekes módon gyakran a franciákkal szimpatizáló Charles James Fox beszédeit, de egyik választással kapcsolatban még kampányhíreit is.

Nem ismerjük, hogy a hírlapot támogató kör mennyire irányította az újság politikai arculatát és állásfoglalását, de az alkotmányos monarchia támogatása egyértelműen érezhető. Mindezt úgy érzékeltették az olvasóközönséggel, hogy az uralkodó iránti hűséget nem lehetett megkérdőjelezni. Éppen ezért a hazafiságot hangsúlyozták, de az uralkodó személye mellett a magyar nemzet iránti elkötelezettség ugyanilyen súllyal esett latba. Ez az egyensúly végig jellemző a hírlapra története során. A reformer ellenzéki kör hangjaként határozottan kiállt a magyar nemzet érdekeiért, miközben sajnálkozó hangnemben tudósított II. József egyre romló egészségéről.

Az újság II. József uralkodásának utolsó hét hónapját végigkísérve egyértelmű, hogy az uralkodó ellen szerveződő ellenállási mozgalom hírlapjaként működött szakértő kezeiből, de határozott politikai elképzelésekkel. A cenzúra viszonyai közepette nyilván lehetetlen lett volna egy uralkodói engedéllyel megjelenő lapban direkt módon támadni az uralkodó intézkedéseit, ez nem is állt a szerkesztők és a támogatók szándékában, de rajtuk keresztül megmutatták a magyar nemzet erejét. Bizonyos szemszögből akár még fenyegetőnek is tűnhetett az uralkodónak, milyen mértékben hangsúlyozzák a magyar katonák, tisztek és tábornokok hadi erényeit.

Érdekes módon azonban nem csupán a magyarok katonai teljesítményét emelték ki a lapban, hanem néhány esetben a nem magyar hadvezéreket is feltűnő módon dicsérték. Két esetben különösen sok dicsérő szót olvashatunk: herceg Friedrich Wilhelm von Hohenlohe-Kirchberg tábornagy, erdélyi főhadparancsnok, illetve báró Gideon Ernst von Laudon tábornagy hadi érdemeit részletesen taglalják, mindamelllett például gróf Franz Moriz von Lacyról legfőbb hűvös távolságtartással nyilatkoztak. Ennek hátterében feltehetően a támogatói kör és a szerkesztők személyes ismeretsége, szimpátiája állhat. Ritkábban ugyan, de a nem magyar tisztek katonai érdemeiről is olvashatunk a lapban, és ezt akár a Habsburg Monarchia egésze iránti elkötelezettségként is értelmezhetjük.

44 A háború eseményeinek rövid magyar összefoglalója: Lázár 2015, 96–100.

Az átnevezés és a francia háború időszaka

A szisztovói békekötéssel 1791. augusztus 4-én megszűnt a hadiállapot az Oszmán Birodalom és a Habsburg Monarchia között, ami az újság *Hadi és Más Nevezetes Történetek* címét már nem tette indokolttá. A címet azonban csak hónapokkal később, a következő év első számával változtatták meg a szerkesztők *Magyar Hírmondóra*. A címválasztás annyiban zavaró, hogy ugyanilyen név alatt Pozsonyban 1780 és 1788 között már jelent meg újság, így Görög Demeter és Kerekes Sámuel lapjára gyakran bécsi *Magyar Hírmondó*ként hivatkozik a szakirodalom.

Az átnevezést a szerkesztők egy rövid „Bé-vezetés”-sel magyarálták meg az olvasóknak, amelyben az újság új programját is lefektették.⁴⁵ Ebben a rövid írásban meglepően éleslátó összefoglalását találjuk a korabeli nemzetközi külpolitikai helyzetnek. A török kérdés konklúzió felé haladt, mivel II. Lipóttal már békét kötöttek, II. Katalinnal pedig már folytak a tárgyalások. A szerkesztők jól értesültségének kiváló bizonyítéka, hogy a másik két nemzetközi konfliktusgóc eskalálódását várták. Az 1791. május 3-i lengyel alkotmány elleni orosz fellépést az orosz–török háború lezárását követően prognosztizálták. Részletesebben olvashatunk a francia kérdéstről. A császár és a porosz király franciaellenes szövetségét Elzász és Avignon francia megszállásával indokolta, de a francia forradalom radikalizálódását, a jakobinusok köztársasági terveit, valamint az Osztrák Németalföld felkelőit támogató francia magatartást is háborús tényezőként sorolta fel. A császár és a porosz király mellett közvetlenül Spanyolországot, a Szárd-piemonti Királyságot, Svédországot és Oroszországot említi potenciális hadviselő félként, de vélekedése szerint Anglia, Hollandia, Svájc és Dánia „alig ha tsak Nézői nem lesznek, a’ többi Hatalmasságok’ háborgásainak”. A szerkesztők tehát egy széles franciaellenes koalíció összeállítását látták megvalósulni. Az újság továbbra is hírlapként kívánt tehát működni, a hadi hírekre különös hangsúlyt fektetve, de a nemzetközi hírek horizontját földrajzi értelemben is kiterjesztve.⁴⁶

A megújult újság programjának végén röviden ugyan, de rendkívül hangsúlyosan, mintegy csattanóként áll: „mindent el-követni, a’ mi által a’ Magyar Litteraturát elő-mozdíthatjuk; Nemzetünknel a’ szükséges tudományokat gyarapíthatjuk, és ekképpen Hazánknak ditsőségét és javát eszközölhetjük.” Az újság tehát átalakult, de alapértékeit és legfontosabb célkitűzését, a haza szolgálatát megtartotta. A következő években bebizonyosodott, hogy a szerkesztők nem a levegőbe beszéltek, hanem rendkívül szorgos munkával teljesítették ígéretüket.

A *Magyar Hírmondó* belső struktúrája látszólag nem sokban tért el a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*től. A külföldi és beföldi hírek mellett tudósítottak a bécsi udvar eseményeiről és a nádor tevékenységéről, de a gazdasági és kulturális hírek száma és terjedelme

45 MH 1. szakasz, 1792. január 3. oldalszám nélkül.

46 „Már, akár mint forogjon Európa’ állapotja, sőt a’ Földnek több részei is: mi, igyekszünk azt Hírmondónkban hitelesen le-rajzolni.” MH 1. szakasz, 1792. január 3. oldalszám nélkül.

érezhetően megszorodott. A Ferenc-csatorna építése, mezőgazdasági kérdések, versközlések, a magyar színház és számos más hasonló ügy mellett szinte állandó rovattá vált a könyvajánló.

A katonai kérdések egyelőre háttérbe szorultak. Helyüket a nemzetközi hírek vették át. Részletes tudósításokat adtak közre a lengyelországi eseményekről, olykor egészen nyíltan szimpatizálva a lengyelekkel. Az 1791-es lengyel alkotmány több esetben is pozitív környezetben bukkan fel a szövegben, habár nyílt támogatása és dicsérete nem kaphatott széles teret. Az orosz szuronyok gyors és a szerkesztők számára érezhetően váratlan sikere nyomán azonban változtatni kényszerültek a hangvételen. A lengyel hadsereg összeomlása és Varsó elvesztése az oroszok győzelmét eredményezte, ami az 1791-es lengyel alkotmány azonnali visszavonásához és a korábbi, kaotikus állapotok visszaállításához vezetett. Ezután megritkultak a lengyel hírek egészen Kościuszko felkelésének elemi erejű kitöréséig, 1794 tavaszáig. Kezdetben óvatos optimizmussal áthatott tudósításokat olvashatunk, ami a felkelés gyors sikerei nyomán egyre nyíltabb szimpátiává változott. Ugyanakkor az újság szerkesztőinek óvatosan kellett eljárni, mivel 1794-ben a francia háború is fordulópontjához érkezett, de Bécsben az első jakobinusok letartóztatását követően hozzáláttak a nyomozáshoz, és ez a magyar szálak gyors felgöngyölítéséhez vezetett. A lengyelek veresége és Kościuszko fogságba esése azonban ismét az újság hangnemének hűvösebbre váltását eredményezte. A következő év elején Lengyelország harmadik, önálló államiság végét jelentő felosztása a *Magyar Hírmondó* számára „lengyel téma” végét is jelentette.

A másik fontos nemzetközi konfliktushelyzet, a francia forradalom kérdésköre a háború kitörését követően a hírnap egyik legfontosabb témájává vált. Mivel Franciaország 1792 tavaszán csak a Habsburg Monarchiának üzent hadat, egyelőre csak Poroszország csatlakozott a háborúhoz, a többi európai hatalom egyelőre kívül maradt a fegyveres összecsapáson. Ennek ellenére a két szövetséges magabiztossága a *Magyar Hírmondó* hasábjain is megjelent. Érdekes módon korántsem a teljes francia forradalmi kormányzat jelent meg negatív színben az újságban, hanem csak a monarchiát ellenző „Jakobinusok” nevezete alatt” felállított „bizonyos Társaságok”. A franciákkal szemben kevésbé ellenséges hangnem az udvar számára is szemet szúrt. Az 1792-es év második felében és a következő év elején megtörtént a magyar sajtó udvari felülvizsgálata, ami nem kerülte el Görög és Kerekes lapját sem. Míg a *Magyar Kurírt* betiltották, a *Magyar Hírmondó* csak pénzbüntetést kapott, de ezt később végül elengedték. Sándor Lipót által I. Ferenchez írt 1792. november 19-i levél és az 1795. április 16-án kelt memorandum is kifogásolta, hogy a magyar újságok francia hírei eljutnak a parasztokhoz is.⁴⁷ Ez nyilván arra is utal, hogy a kifogásolt újságok nem eléggé franciaellenes hangot ütöttek meg.

A háború eseményeiről az első hónapokban nem olvashatunk részletesebb jelentéseket, mivel a harcok csak lassan kezdődtek. Érezhetően csökkent a levelezőpartnerek száma

47 Kókay 1979, 134.

is. A császári-királyi csapatokat csak lassan csoportosították át a nyugati hadszíntérre, ezek közül is arányait tekintve több magyar csapat került Itáliába, ahol a háború első három éve alatt nem folytak jelentős harcok. A braunschweigi herceg vezetése alatti nagy támadásban is csak kevés császári-királyi csapat vett részt, így arról első kézből viszonylag kevés információ láthatott napvilágot az újság hasábjain. A hadjáratról azonban több elég részletes leírást is olvashatunk. Az újság szerkezeti változása azonban korántsem engedett akkora terjedelmet a katonai híreknek, mint a török háború idején, hiszen a hírek sokkal szélesebb spektrumát közölte. Éppen ezért figyelemreméltó a Párizs elleni támadásra fordított figyelem. A részletes tudósítások sora a Valmy ütközet idején szakadt meg. Az 1792. október 9-i számból már kiderült, hogy a franciák útját állták a braunschweigi herceg porosz és hozzájuk csatlakozott császári-királyi csapatoknak, de ekkor még híresztelés alapján az utóbbiak sikerét sejteti a cikk⁴⁸, amit a következő számban meg is erősítettek.⁴⁹ Csak egy héttel később, október 9-én adtak hírt a poroszok visszavonulásáról.⁵⁰ Ezt a császári-királyi fegyverek kudarcai követték, amelyeket a jelentős francia túlerőnek tulajdonítottak.

A háború 1793 tavaszán az immáron Angliával, Hollandiával és Spanyolországgaliegészült szövetségesek nagy támadásai és a franciaországi királypárti felkelések révén indult újra. A cenzúra által egyre erősebben kordában tartott újság lelkesen tudósított a francia kudarcokról. A tudósítások stílusában egyelőre nem állt be változás, ismét sok levelező állt rendelkezésre, így a hivatalos jelentéseket sokkal színesebbé tudták tenni a szerkesztők az első kézből származó információkkal. A franciákhoz való viszony a jakobinus diktatúra fokozódásával gyorsan ellenségessé vált. A híres jakobinus szónokokat, különösen Marat személyén keresztül az újságban gyakran ítélték el. A terror nagyságrendjét is kellően érzékeltették. Érdekes módon több francia tábornok, például Custine⁵¹ sorsa is foglalkoztatta szerkesztőket, nem egy alkalommal mellőzve a negatív felhangot.

A helyzet 1794 nyarától változott meg. A francia ellentámadások sorozata végül ki tudta szorítani a szövetségeseket az Osztrák Németalföldről, majd a franciák Hollandiát is megszállták. Az újság ezekben az időkben tele volt kisebb, gyakran csak portyaserű vagy elővéd-összecsapások szintjén állt győzelmekről írt tudósításokkal, míg a háború általános menetéről alig-alig állhatott össze az olvasó képe. Meglepően tárgyilagos tudósításokat olvashatunk azonban a franciák győzelmeiről a háború más hadszínterein, különösen a spanyolok ellen.

Az 1794-es vereségek hatására a *Magyar Hírmondó* hangja is megváltozott a katonai kérdéseket illetően. A vereségek jelentős aggodalmat okoztak a bécsi udvar köreiből, ez nyilván hatással volt a sajtóra is. A jakobinus szervezkedés felgöngyölítésével párhuz-

48 MH 2. szakasz, 1792. október 9. 539.

49 MH 2. szakasz, 1792. október 12. 553.

50 MH 2. szakasz, 1792. október 19. 585–590.

51 Adam Philippe, Comte de Custine (1740–1793).

mosan a vereségek egyértelmű krízishelyzetet eredményeztek. A franciák Hollandia ellen fordultak, gyors sikerüket követően küszöbön állt a német területek elleni támadás, tehát a Habsburg Monarchia határaihoz is közeledett a háború, fel kellett készülni a honvédelemre. Az újság ekkoriban számos cikket közölt kisebb részsikerekről. Az 1795-ös év kora őszeig viszonylag eseménytelen háborús időszakban már előkerültek a honvédelem kérdései, egyelőre azonban még csak a Német-római Császárság tekintetében. A sváb és frank kerületek, valamint a Rajna középső folyása mentén szerveződő ellenállási mozgalomról több híradást is olvashatunk. Az év végének eseményei azonban ismét részsikereket hoztak a császári-királyi fegyverek számára, amiről ismét bőséges tudósítás készült.

Az itáliai hadszíntérről 1795 előtt viszonylag kevés szó esett. A franciák a spanyol háború lezárását követően azonban erőiket átcsoportosítva támadást indítottak a liguriai partvidéken. A Genovai Köztársaság és a Szárd-piemonti Királyság területén egyre hevesebb harcok törtek ki, amelyek egyre inkább a francia fegyverek sikerét hozták. A *Magyar Hírmondó* 1795 és 1796 folyamán sokat cikkezett a szárd-piemontiak, a pápaiak és a nápolyiak erőfeszítéseiről, majd honvédelmi előkészületeiről. A harcokból többnyire a győztes összecsapásokat emelte ki, a vereségeket az ellenség túlerejének tulajdonította, de minden esetben elismerően írt a „mieink” hősiek harcáról.⁵² A következő évben Bonaparte tábornok kinevezésével jelentős fordulat állt be Itáliában, a franciák sorozatos győzelmeket arattak, de a híradások hangvétele alig változott, kisebb jelentőségű győztes összecsapások bemutatása mellett a vereségekről nagyon röviden kaphatott hírt az olvasó.

A háború kudarcosra fordulását, tehát 1794 nyarát követően a *Magyar Hírmondó* is változtatott addigi gyakorlatán és tevékenységét a háborús erőkifejtés szolgálatába állította. Nem tehetett másként egyrészt az erősödő cenzúra miatt sem, de ezt az álláspontot magáévá tette a magyar társadalom is, de az újságot támogató kör tagjainak többsége is. Nem érthetnek egyet Kókay György azon állításával, miszerint ez az újság és „az egész nemesi társadalom” „süllyedését” jelentené. Egyszerűen arról van szó, hogy a katonai szükséghelyzet egyre inkább érezhetővé vált a társadalom és annak vezetői számára, ami az újságok feladatát is átformálta. A *Magyar Hírmondó* – véleményem szerint – példaszerű módon reagált az átalakult helyzetre. Fenntartotta kultúrapártoló tevékenységét, továbbra is folyamatosan cikkezett gazdasági és kulturális témákról, a nemzetközi hírközvetítő tevékenységét még fokozta is. Tárgyilagos módon adott hírt az egyes országok belpolitikai eseményeiről, a háború általános menetéről, a franciaországi eseményekről, a saját hadsereg működéséről szóló cikkeket pedig úgy adta közre, hogy azok tényszerűsége ne legyen megkérdőjelezhető, mindamelllett érzékeltette, hogy a hadszíntereken egyre növekszik a baj, és szükséges a hátszország jelentős mértékű támogatása. Az eredmény nem maradt el, mivel 1796 végén a magyar országgyűlés soha nem látott újonckontingenst hagyott jóvá, és az inszurrekció

52 A loanói csata esetében lásd: MH 8. szakasz, 1795. december 11. 769–778. Jellemző szófordulata: „Olly erővel lévén az ellenség”.

összehívását is felajánlotta.⁵³ A következő év tavaszán összehívott felkelést⁵⁴ rendben meg is szervezték, az ország nyugati részében összegyűlt, és kiképzett csapatokat azonban a békekötés következtében nem kellett bevetni.

Összegzés

A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* és a *Magyar Hírmondó* alapvetően nem piaci alapon működött, mivel egy tehetős kör anyagilag jelentősen támogatta a lap kiadását. Ennek eredményeként az újság némileg függetleníteni tudta magát a piaci viszonyoktól, nem kellett az olvasók igényeit a tartalom minősége rovására kiszolgálni. Nincs arról információnk, hogy a támogatói kör támasztott-e elvárásokat a szerkesztők felé. Feltehetően a szerkesztők kiválasztásában elegendő garanciát láttak a megfelelő, saját szempontjaikat közvetítő tartalom tekintetében.

A hírlap a nemesi-nemzeti mozgalom hangjaként szólalt meg az adott cenzurális viszonyok közepette. Kezdetben a hangsúlyt a hadi hírekre helyezte, de már ekkor is hangsúlyosan jelentek meg a hazaszeretetet és a nemzeti felemelkedést szolgáló tartalmak. A török háború időszakában sok harcterről érkezett levelet közöltek, kiemelve a magyar egységek és a magyar tisztek, tábornokok, hadvezérek sikereit, amelyekkel a magyar katonai eredményeket hangsúlyozták. A honvédelem és a hazaszeretet mellett azonban értelmezhető ez a jelenség egyfajta üzenetként és felkészítésként is. A nemesi-nemzeti ellenállási mozgalom számára a minimumprogram a II. József-féle abszolutizmus eltörlése és a nemzeti önrendelkezés megerősítése volt. Néhányuk fejében már ekkor megfordult a Habsburg-dinasztia detronizálása és más uralkodóház meghívása a magyar trónra. Ismert báró Vay Miklós londoni útja, hogy puhatolózson egy angol herceg magyar trónra történő meghívása ügyében.⁵⁵ De talán még jelentősebb a porosz uralkodóval történt kapcsolatfelvétel. A nyílt katonai ellenállás gondolata sokak fejében megfordult, ami két lábon állhatott: a császári-királyi hadsereg magyar egységein, tisztjein és tábornokain, illetve a nemesi felkelésen. Az újság támogatói köréhez tartozott az a Festetics György, aki ezt a két lehetőséget rendkívül látványosan kapcsolta össze, amikor 1790. május 18-án huszárai élén a testvére által vezetett a zalai bandériummal közös gyakorlatot tartott.

A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* a nemesi mozgalom integrálására törekedett, amit edukációval is egybekapcsolt. Az ország gazdasági és társadalmi értelemben vett fejlesztését a nemzet felemelkedésének zálogaként mutatja be. A szerkesztők gyakran tettek hitet a magyar nyelv és a magyar tudomány felemelése mellett, de ezt gyakorlati tevékenységgel is

53 CJH 1796. évi 2. törvénycikk, 270–271.

54 Vizi 2000, 8–9.

55 Kurucz 2013, 124.

kiegészítették, és mindez az újság egész működésére rendkívül jellemző maradt fennállása egész ideje alatt.

A török háború végével az újságot átnevezték, de a program változatlan maradt, a hangsúlyokban érezhető kezdetben változás. A katonai híreket a külpolitikai hírek váltották egészen a francia háború időszakáig. Ekkortól a külpolitika súlya megmaradt, de egyensúlyba került a négy nagy terület: a katonai hírek, a belpolitikai, a külpolitikai események és a nemzeti haladás célja; továbbá egy egészséges, hazaszeretetre alapozó, kiegyensúlyozott hírlapi szerkezet működött, és ez 1792–1793-tól az évtized végéig változatlan maradt. A magyar belpolitikai események, de főleg a katonai helyzet romlása az évtized derekától a *Magyar Hírmondót* is a katonai erő kifejtés fokozásának szolgálatába állították.

Lényeges változás állt be 1796-ban, amikor a franciák itáliai sikerei miatt felmerült, hogy ellenséges támadás érheti a Magyar Királyságot is. A *Magyar Hírmondó* sem tehetett mást, mint a nemzetet felkészíteni a honvédelemre és a küszöbön álló ellenséges támadás elleni küzdelem felvételére. ■

IRODALOM

- Berkeszi 1900.** Berkeszi István: *A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története.* Temesvár, 1900.
- Busa 1986a.** V. Busa Margit: *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849.* I/1. Kézirat. Budapest, 1986.
- Busa 1986b.** V. Busa Margit: *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849.* I/2. Kézirat. Budapest, 1986.
- CJH 1901.** Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1740–1835. évi törvényczikkek.* Budapest, 1901.
- Criste 1904.** Criste, Oskar: *Kriege unter Josef II.* Wien, 1904.
- HKR.** Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat, Hauptreihe.
- HMNT.** *Hadi és más Nevezetes történetek.*
- Gergely 2005.** *Magyarország története a 19. században.* Szerk.: Gergely András. Budapest, 2005.
- Kókay 1979.** Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848.* Budapest, 1979.
- Kurucz 2013.** Kurucz György: *Keszthely grófja Festetics György.* Budapest, 2013.
- Lázár 2015.** Lázár Balázs: *A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815).* In: *Magyarország Hadtörténete III.* Szerk.: Hermann Róbert.
- Márton 1834.** Márton József (kiadta): *Görög Demeter ts. k. udvari főnevelő, aranykultsos és udvari tanácsos hazánkfiának, sz. István apost. magyar király rendje közép keresztes vitézének, több külföldi- és a' magyar tudós társaság tiszteletbeli tagjának életleírása, és a' magyar literatura előmozdítása által, valamint a' nevelés pályáján szerzett érdemei.* Bécs, 1834.
- MH.** *Magyar Hírmondó*
- MLST.** Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Personalunterlagen, Musterlisten und Standstabellen der k. k. Armee
- Nagy-L. 2020.** Nagy-L. István: *A császári-királyi hadsereg magyarországi tábormokai 1787–1815.* Budapest, 2020.
- Paskovits 1914.** Paskovits, Emil: *Die erste Arciërenleibgarde seiner Majestät des Kaisers und Königs.* Wien, 1914.
- Réz 1935.** Réz, Heinrich: *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918.* München, 1935.
- Vizi 2000.** Vizi László Tamás: *A nemesi felkelés törvényi szabályozása a napóleoni háborúk idején.* In: Pajkossy Gábor (szerk.): *Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon.* Budapest, 2000. 5–18.
- Zvara 2016.** Zvara Edina: *Egy tudós hazafi Bécsben. Görög Demeter és könyvtára.* Budapest, 2016.

ABSTRACT

Image of war in the *Military and other Notable Stories* and *Magyar Hírmondó* newspapers at the end of the 18th century

The study deals with the newspaper *Military and other Notable Stories*, later renamed *Magyar Hírmondó*, that played an important role in early Hungarian press history. The newspaper was founded during the Turkish War by two prominent Hungarian intellectuals living in Vienna, Demeter Görög and Sámuel Kerekes. Behind them, however, there was also the financial support of Ferenc Széchenyi, György Festetics and Sámuel Teleki who were prominent, enlightened, patriotic reformers, and members of the Hungarian Circle in Vienna.

The newspaper was the mouthpiece of the Hungarian noble reformer group, and its topics included political, economic and literary issues in addition to the high-priority military issues.

By examining the military news in the newspaper, the study describes the role of Hungarian valour, an important issue in the period of the Hungarian 'national awakening'. Letters written to the editor from the battlefield play an important role in the news reports.

The changes in the course of the French war also led to a restructuring of the newspaper's topics. As the fighting drew closer to the Hungarian border, the role of national defence became more and more prominent alongside the war effort.

Throughout its existence, the newspaper served the progress and well-being of the Hungarian nation.

KEYWORDS: French wars, Hungary, Habsburg Monarchy, press history, national awakening, national defence, enlightened patriotic reformers